

ГО «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ»

ЗБІРНИК

МАТЕРІАЛІВ КРУГЛИХ СТОЛІВ:

**«ТАРАС ШЕВЧЕНКО –
НАЦІОНАЛЬНИЙ АПОСТОЛ,
ВЕЛЕТЕНЬ В ЦАРСТВІ ДУХА»**

(10 березня 2023 РОКУ) I

**«ВІДЛУННЯ ЧОРНОБИЛЯ:
НОВІ ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ»**

(26 квітня 2023 РОКУ)

Громадська організація
«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ»

ЗБІРНИК

**матеріалів круглих столів:
«Тарас Шевченко – національний
апостол, велетень в царстві духа»
(10 березня 2023 року) і
«Відлуння Чорнобиля:
нові виклики та загрози»
(26 квітня 2023 року)**

Київ
ДП «Експрес-об'ява»
2023

УДК 821.161.2+504.05
З 41

Рекомендовано до видання рішенням
Президії ГО «Національна академія наук вищої освіти України»
(протокол № 6 від 29 червня 2023 р.)

Рецензенти

Баль-Прилипко Лариса Вацлавівна – доктор технічних наук, професор, декан факультету харчових технологій та управління якістю продукції АПК Національного університету біоресурсів і природокористування України;

Гриневич Євгенія Геннадіївна – доктор медичних наук, професор, професор кафедри загальної, дитячої, судової психіатрії і наркології Національно-го університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика.

З 41 Збірник наукових матеріалів розміщено дослідження учасників круглих столів: «Тарас Шевченко – національний апостол, велетень в царстві духа» та «Відлуння Чорнобиля: нові виклики та загрози» / за ред. акад. С. Табачнікова. К. : ДП «Експрес-об'ява». 2023. 204 с

ISBN 978-617-7389-26-1

DOI 10.51587/9786-1773-89261-2023-09

У збірнику наукових матеріалів розміщено дослідження учасників круглих столів: «Тарас Шевченко – національний апостол, велетень в царстві духа» та «Відлуння Чорнобиля: нові виклики та загрози».

Для широкого наукового та освітнянського загалу.

УДК 821.161.2+504.05

ISBN 978-617-7389-26-1

© ГО «НАН ВО України», 2023

3. Азьомов В. Духовна суверенність уярмленої нації. До 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка. *Дзвін*. 2014. № 7. С.127–144.
4. Качорак О. Соціологічне дослідження «Шевченко з погляду сучасності» (до 200-ліття від дня народження Кобзаря). [Електронний ресурс]. Сайт Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка. Режим доступу: <https://lib.if.ua/posts/1394180028.html>. Назва з екрана.
5. Гурбанська А.І. Знак, символ, міф у творчості Тараса Шевченка: Культурологічний аспект. *Культура і мистецтво у сучасному світі*. 2018. № 8 (19). С. 111–119.
6. Гордійчук М. Культ Тараса Шевченка і війна. [Електронний ресурс]. Сайт «Історична правда». Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/03/9/161040/>. Назва з екрана.
7. Отич О.М., Флегонтова Н.М. Вплив творчості Тараса Шевченка на формування духовного досвіду студентів-іноземців. [Електронний ресурс]. Сайт «Репозитарій Національного авіаційного університету». Режим доступу: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/39567/1/%D0%92%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2_%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%B0.PDF. Назва з екрана.
8. Донцов Д. Незримі скрижалі Кобзаря (Містика лицарства запорозького). Київ: Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи. 2008. 266 с.
9. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. 4-е вид. Київ: Факт. 2009. 148 с. (Серія «Висока полиця»).

АСПЕКТИ СЕРЦЕВО-СУДИННИХ РОЗЛАДІВ В ІСТОРІЇ ХВОРОБИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Мойсеєнко Валентина Олексіївна,
академік НАН Вищої освіти України,
віцепрезидентка з природничих фахових наук, головний
учений секретар ГО «НАН ВО України»
докторка медичних наук, професорка
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця
moiseyenko_vo@ukr.net

Тарченко Інна Петрівна,
кандидатка медичних наук, лікарка вищої категорії, викладачка
кафедри внутрішньої медицини №3
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця
shostka43@ukr.net

Тарченко Наталія Володимирівна,
письменниця, журналістка, фріланс
trinton808@ukr.net

***Аномалія/Abstract.** На підставі детального аналізу епістолярної спадщини Тараса Шевченка вивчити хронологію його історії хвороби. Історія хвороби письменника, художника, поета Тараса Шевченка свідчить про наявність ураження серцево-судинної системи та супутньої коморбідної патології як причини смерті*

Ключові слова/Keywords. Тарас Шевченко, життя, хвороба, смерть.

Вступ/Introduction. Історія хвороби Тараса Шевченка, як і багатьох митців минулого, відома здебільшого завдяки епістолярній спадщині. Задачу сучасним дослідникам полегшує той факт, що сам Тарас Григорович непогано знався на медицині, і це відображалось в його листах і творах. Він описував роботу лікарів у своїх літературних творах, інколи навіть використовуючи спеціальні терміни. Під час навчання в Академії мистецтв в Санкт-Петербурзі молодий Тарас прослухав анатомічний курс і відвідував лекції видатного хірурга Іллі Буяльського.

Мета роботи/Aim. На підставі детального аналізу епістолярної спадщини Тараса Шевченка вивчити хронологію його історії хвороби.

Матеріали та методи/Materials and methods. Огляд сучасних літературних джерел; опис, аналіз, реферування.

Результати та обговорення/Results and discussion. Тарас Григорович пішов з життя досить рано, у віці 47 років, від прогресуючої серцевої недостатності, ускладненої тромбоемболією легеневої артерії. Чи була спадковою його схильність до таких розладів?

Згідно документальних відомостей про дідів митця, більшість з них були людьми здоровими, помирали від старості. Мало жили і бабусі. Можливо причиною їх передчасних смертей була надмірна праця. Мати й батько Тараса померли молодими, обидва від застуди. Брати та сестри теж прожили недовго.

Про стан здоров'я Тараса в дитинстві відомо мало. Можна припустити, що його хвороби були такі самі, як у більшості селянських дітей – застуджувався, страждав на проноси, коли їв щось не помите, можливо мав вікові захворювання [1]. Ймовірно, перехворів на натуральну віспу.

В 1831 році Тарас Шевченко переїхав до Петербурга - міста із вологим кліматом, мінливою погодою, що не добре сказалося на його здоров'ї. Навесні 1837 року він перехворів на скарлатину – гостре інфекційне захворювання, спроможне викликати ревматичну хворобу з наступним розвитком вади серця.

В 1839-му захворів на червоний тиф. Потім у Тараса Григоровича були застуди з важким перебігом. Застуджувався у 1842 році під час подорожі морем до Стокгольму. Нездужав у 1843-44 роках.

У 1845 переніс гарячку, потім висипний тиф [2].

Нерідко траплялися застуди у Шевченка й під час подорожі Україною. Хвороби іноді сприяли появі збудливості, при цьому підвищувалася працездатність. Саме за таких обставин він завершив роботу над поемами *вєлетня і провісника українського духу.*

«Кавказ», «Наймичка», написав вступ до «Єретика» і славетний «Заповіт». В грудні 1846 року разом із Миколою Костомаровим, переходячи навпростець через заледенілий Дніпро, Тарас провалився під кригу. Все минуло без наслідків, проте цей випадок міг мати віддалене відлуння у вигляді загострення ревматизму.

У 1847 році Тарас Шевченко прибув до Оренбурга на заслання. В ті роки він на всіх справляв враження цілком здорової людини. Але невдовзі його почали турбувати прояви цинги, боліли суглоби. У митця майже весь час був тяжкий душевний стан, коли «...нудьга і безнадія давить серце» - так він писав своєму другу-поміщику А. Лизогубу.

Навесні 1848 року розпочалася експедиція з метою картографування й опису Аральського моря, в яку Шевченко був включений, як художник. Під час приготування до експедиції з ним сталося щось подібне до сонячного удару. Він втратив свідомість. Опритомнівши, не міг говорити, лише на мигах просив пити. Це могла бути судинна реакція – ймовірно, ураження судин, як наслідок рецидивної форми висипного тифу або ревматичної хвороби. В поході Тарас Григорович відчував постійний головний біль.

Десятирічна солдатчина вкрай підірвала здоров'я Тараса Григоровича. Слід ще зауважити, що ротація в Новопетрівському укріпленні була кожні два роки, Шевченко ж прожив там сім. Весь цей час він палив, вживав спиртні напої, що, звичайно, не могло додати здоров'я.

При поверненні з заслання почувався добре. В Нижньому Новгороді йому повідомили, що слід повернутися до Оренбурга. Друзі порадили уникнути цього, удавшись хворим та викликавши лікарів. 1 жовтня 1857 року до Тараса Григоровича навідалися поліцмейстер та медик А. Гартвіг. Оглянувши поета, лікар знайшов його хворим. Шевченко вважав, що вдало симулював. Проте, скоріш за все, медик виявив патологічні зміни в серці.

Повертаючись до Москви, Шевченко знову застудився в дорозі. З'явився набряк та почервоніння ока, висипи на обличчі. Його лікував лікар Д. Ван-Путерен, призначивши сульфат магнію, та, ймовірно, мазь Вількінсона, яку поет називав «зеленим пластирем». Порадив дієту, домашній режим. Мабуть це були прояви стрептоково-стафілокової інфекції.

До Санкт-Петербурга поет повернувся надзвичайно виснаженим. Ось як зазначає у своїх спогадах художник В. Ковальов, побачивши Тараса Григоровича в 1859 році : «...Переді мною був зовсім схудлий, лисий чоловік без кровинки на обличчі; руки його просвічувалися так, що видно було наскрізь кістки й жили... Я мало не заплакав».

Л. Тарновська — мати В.В. Тарновського (молодшого), поміщиця з Чер-

ний Шевченко хворий, і я боюсь, чи не водянка у нього в грудях; він не лежить, але руки його важкі й обличчя брезкле» [3].

Дедалі більше Тараса Григоровича мучили напади стенокардії, були проблеми з хворобою печінки. Митець часто втрачав свідомість. Але він себе не шкодував - продовжував працювати, роблячи офорти і не використовуючи при цьому належні засоби захисту. Офорти – це праця з сильними кислотами. Їх випарами Шевченко дихав майже цілодобово, бо жив у тому самому місці, де працював.

23 листопада 1860 року Тарас Григорович поскаржився лікарю Є.Я. Барі на біль у грудях. Той вислухав його та радив поберегтися. Відтоді поету ставало все гірше. В січні і лютому він майже не полишав свою кімнату, іноді приймаючи гостей. Постійно знаходився у нервовій напрузі – через загальну невлаштованість, неспроможність визволити з кріпаччини своїх рідних. Весь цей час, Шевченко продовжував займатися гравіюванням, виснажливо працюючи кожного дня.

В суботу, 25 лютого Шевченко відчув сильний біль в грудях, який не давав йому лягти, задишку. Приїхав доктор Барі, та, вислухавши, сказав, що у нього набряк легенів. Тарас Григорович ледве міг відповідати на запитання лікарів. Розпочалося серцебиття, йому до рук прикладали гірчичники. Ніч провів, сидячи на ліжку та не маючи змогу ні з ким розмовляти. О п'ятій ранку Тарас Григорович попросив служника зробити чай з вершками. Випив склянку та почав спускатися вниз, до гостей. Але зійшовши - втратив свідомість і помер [4].

Сучасні дослідники життя письменника уточнили діагноз: ревматизм, активна фаза, рецидивний перебіг. Зворотний ревмокардит. Комбінована вада серця з переважанням стенозу вічка аорти і недостатністю мітрального клапана. Поліартрит. Кардіальний цироз печінки. Анасарка. Набряк легень. Асистолія. Ревматизм митця був наслідком перенесеної в молодості інфекції, яку спричинив бета-гемолітичний стрептокок групи А [5].

Висновки/Conclusions. Історія хвороби письменника, художника, поета Тараса Шевченка свідчить про наявність ураження серцево-судинної системи та супутньої коморбідної патології як причини смерті велетня і провісника українського духу.

Список літератури

1. Процюк Р. Г. Історія хвороби і смерть Тараса Григоровича Шевченка / Р. Г. Процюк, Г. Й. Процюк-Власова // Туберкульоз, легеневі хвороби, ВІЛ-інфекція. 2014. № 2. С. 103–108.
2. Свінцицький І.А. Життєвий та творчий шлях Тараса Шевченка: медичні аспекти (до 190-річчя від дня народження Шевченка) // Український журнал з історії медицини. 2014. № 2. С. 96–99.

3. Клінічний діагноз хвороби і причина смерті Т. Г. Шевченка // Кримська світлиця. 2004. №9. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=1773>
4. Лазаревський О. М. Останній день життя Т. Г. Шевченка //
5. Спогади про Тараса Шевченка. К.: Дніпро, 1982. С. 378–379.
6. Ляшук П., Ляшук С. Тарас Шевченко: історія хвороби, причина смерті // Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. 2016. № 3. С. 84–86.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКЕ ТОВАРИСТВО

Довжук Ігор Володимирович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри соціальних комунікацій, документознавства та інформаційної діяльності, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, Україна
i.v.dovzhuk@ukr.net

***Анотація.** У статті розглядаються найважливіші аспекти діяльності Кирило-Мефодіївського товариства, його членів і тих, хто брав участь у засіданнях братства, а також поділяв ідеї, викладені у програмних документах – «Книзі буття українського народу» і «Статуті Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія». Зазначено, що Кирило-Мефодіївське товариство започаткувало перехід від дворянсько-шляхетського етапу українського національного руху до етапу різночинсько-народницького – уже досить виразно політизованого. Але братство не відмовилося і від просвітництва як засобу піднесення культурного рівня мас, а отже, і національної свідомості. Товариство вважало за головну мету досягнення Україною національно-державної незалежності з демократичним ладом на зразок Сполучених Штатів Америки або Французької Республіки. Виникла ідея утвердження державної незалежності України у федеративній спілці незалежних слов'янських держав.*

Наголошується на важливості участі в діяльності братства Тараса Шевченка, який послідовно обстоював необхідність поширення освіти в народних масах. Своїх колег по Кирило-Мефодіївському товариству він закликав домагатися насамперед того, щоб «завести на Україні добрі сільські школи», і сам брався до створення шкільних підручників. А Шевченкові поетичні твори, навіть ще не видані, але вже відомі рукописними списками, справляли могутній вплив на формування національної самосвідомості й політичної активності передової громадськості та широким народним мас.

***Ключові слова:** Кирило-Мефодіївське товариство, Тарас Шевченко, Україна, український національний рух, просвітництво, національно-державна не-*